

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Journal of Social Sciences

p-ISSN:1300-9702 e-ISSN: 2149-3243

Aristotelesçi Realizm ile Orta Çağ'da Tümler Sorununun Değerlendirilmesi

Evaluation of the Problem of Universals in the Medieval Age with Aristotelian Realism

Erman KAR¹

¹Dr. Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, Çankırı, ermankar@karatekin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6013-7805>.

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
02.12.2024
Kabul/Accepted:
18.11.2025

DOI:

10.18069/firatsbed.1595118

Anahtar Kelimeler

Tümel, Tekil, Aristoteles,
Realizm, Skolastik Felsefe

Keywords

Universal, Particular,
Aristotle, Realism,
Scholastic Philosophy.

ÖZ

“Tümel kavramların nesnel bir gerçekliği var mıdır?” sorusu Orta Çağ felsefe tarihinin en önemli problemlerinden birisidir. Orta Çağ boyunca ekoller tarafından söz konusu problem irdelenmiştir. Realizm; tümleri, tekil varlıklardan önce gelen onları aşan varlıklar olarak tanımlar. Nominalist öğreti ise tümel kavramların tekillerin ortaklıklarını ve benzerliklerini ifade eden sözcüklerden ya da seslerden ibaret olduğunu iddia eder. Her iki karşıt görüşe yeni bir alternatif oluşturan ve Skolastik öğretilerde tümlerin statüsüne dair önemli bir analiz getiren yaklaşım ise Aristotelesçi realizm olarak adlandırılır. Bu yaklaşıma göre tümler, tekillere içkin olarak, onlarla birlikte vardılar. Bu çalışmanın amacı filozofların tümlerin mahiyetine dair yaptıkları sorgulamanın temellerini Aristoteles’in realist öğretisi üzerinden incelemektir. İlk olarak; aklın nesnesi olan tümelin neliği ve tümel kavramların nesnel gerçeklikleri var mıdır sorusu tümler sorununun kavramsal terminolojisi başlığı üzerinden analiz edilecektir. İkinci olarak Orta Çağ düşüncesinde tümler sorununa dair ortaya çıkan ekoller; realizm, ılımlı realizm ve nominalizm tartışılacaktır. Son olarak Orta Çağ filozoflarının, tümlerin nesnel bir karşılığı olup olmadığına dair getirdikleri yaklaşımlar Aristotelesçi realizm perspektifinde incelenecektir ve bu bağlamda Aristotelesçi öğretinin Orta Çağ felsefesine katkıları değerlendirilecektir.

ABSTRACT

The question of whether universals have an exact reality is one of the most important problems in the history of medieval philosophy. During the Middle Ages, this problem was analysed by the ecoles. Realism defines that universals are entities that precede physical bodies, i.e. particular entities, and they transcend them. Nominalist doctrine, on the other hand, claims that universal concepts consist of words or sounds expressing the commonality and similarity of particulars. The approach that creates a new alternative to both opposing views and brings an important analysis of the status of universals in Scholastic doctrine is called Aristotelian realism. According to this approach, universals co-exist with particulars and universals are immanent to them. The aim of this study is to examine the foundations of the philosophers' questioning about the nature of universals through Aristotle's realism. Firstly, the question of what is the universal, which is the object of reason, and whether universal concepts have objective realities will be analyzed through the conceptual terminology of the problem of universals. Secondly, the emerging ecoles on the problem of universals in medieval thought, realism, Aristotelian realism and nominalism will be discussed. Finally, the approaches of medieval philosophers to the question of whether universals have an exact existence will be examined from the perspective of Aristotelian realism, and in this context, the effects of Aristotelian teaching on medieval philosophy will be evaluated.

Atıf/Citation: Kar, E. (2026). Aristotelesçi Realizm ile Orta Çağ'da Tümler Sorununun Değerlendirilmesi. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36, 1, 73-83.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Erman KAR, ermankar@karatekin.edu.tr.

1. Giriş

Orta Çağ felsefesinin önemli problemlerinden birisi tümeller sorunudur. Tümelin ne olduğu ve tümel kavramların maddi evren, fiziksel dünya ve bu dünyaya ait olan bireysel ya da tekil örnekler ile nasıl bir ontolojik bağlantısı olduğu meselesi Orta Çağ düşünce tarihinin kritik meselelerinden birisidir. Tümel kavramların mahiyetinin açıklığa kavuşturulması ve bu kavramların felsefi anlamda önemini ortaya çıkarma hemen hemen bütün Orta Çağ düşünürlerinin ilgisini çekmiştir. Bu ilgi hem felsefi etkinliğin Orta Çağ düşüncesinde *yeniden* canlanmasına sebep olmuştur hem de bu dönemin tanımlandığı kadar *karanlık* bir dönem olmadığına dair iddiayı güçlendirmiştir. Tarihsel anlamda Orta Çağ felsefesinin bir köprü, ara geçiş dönemi olduğu ve hatta akılla, doğa incelemelerinin arka planda kalmasından dolayı karanlık çağ olarak adlandırıldığı bilinmektedir. Ancak yine de buna rağmen Hristiyan öğretisini akılsal ilkeler üzerinden anlama ve açıklama gayesi, felsefi ilkeleri kullanmanın ve bu ilkelerin gündelik hayatta insan yaşamındaki karşılığının ortaya çıkarılma çabası olarak tanımlanır. İnsanlığın önemli bir ögesi olarak dini ve dinin buyurdıklarını anlama ve açıklamanın ancak felsefi yöntemleri kullanarak mümkün olduğu göz önüne alındığında, söz konusu dönemi karanlık olarak adlandırmanın ya da tanımlamanın haksızlığı da ortaya çıkacaktır. Elbette Antik Yunan düşüncesinin evreni ve doğayı inceleyen, bilginin peşinde koşan filozofları, yerini din adamlarına bırakmış ve bu durum felsefenin, yalnızca dinin gerektirdiği durumlarda devreye giren bir disiplin olmasına sebep olmuştur. Tüm bu gerekçelerle, Orta Çağ felsefesinin bütün düşünürleri tarafından irdelenen temel meselesi inanç ve akıl arasındaki bağlantının mahiyetine dairdir. Akıl ve inanç bağdaşabilir mi veya inancın öğretileri akıl tarafından temellendirilebilir mi? soruları bu bağlamda önem arz etmektedir. Bu sebeple özellikle Skolastik dönem düşünürleri, Aristotelesçi öğreti doğrultusunda bu temel problem üzerine yönelirler. Skolastik düşünce temelde akıl ve inanç alanının farklı olduğu ve birbirine indirgenemeyeceği öğretisi üzerinde temellenir (Copleston, 2001: 43). İnancın, akıldan ayrı tutulması gereken inceleme alanı; bizzat dinin, Tanrısal öğretinin ve kutsal kitabın kendisidir. Dolayısıyla Skolastik düşünürlerin üzerinde durduğu temel soru, aklın inceleme alanının ne olduğu sorusudur. Bu sorgulamanın temeli aklın neyi, ne kadar bilebileceğinin irdelenmesine dayalı olan epistemolojik bir incelemedir.

Duyuların bilgi alanına giren, tekillerden ayrı olan-ayrılması gereken tümel kavramları aklın bilgi nesneleri olarak tanımlarız. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı Skolastik filozofların tümellerin mahiyetine dair yaptıkları sorgulamanın temellerini Aristoteles'in realist öğretisi üzerinden incelemektir. Her ne kadar tümeller sorunu Orta Çağ felsefesine adanan ya da bu dönem ile anılan bir problem olsa da temelleri Antik Yunan'a, Platon ve Aristoteles felsefesine kadar götürülebilir. O halde tarihsel irdeleme öncesinde ilk olarak; aklın nesnesi olan tümelin mahiyeti ve tümel kavramların nesnel gerçeklikleri var mıdır? sorusu, tümeller sorununun kavramsal terminolojisi üzerinden analiz edilecektir. İkinci olarak, Orta Çağ düşüncesinde tümeller sorununa dair ortaya çıkan ekoller - realizm, ılımlı realizm ve nominalizm- tartışılacaktır. Son olarak Orta Çağ düşünürlerinin tümellerin nesnel bir karşılığı olup olmadığına dair getirdikleri yaklaşımlar Aristotelesçi realizm perspektifinde serimlenecek ve Aristotelesçi görüşün Orta Çağ düşüncesine olan etkileri ve katkıları değerlendirilecektir.

Hristiyan dogmaların felsefe ile temellendirilmesini hedefleyen Skolastik felsefe, önemli bir kaynak olarak Aristoteles'i ele alır. Bu durumun gerekçeleri ve nihai sonuçları tümeller probleminde Skolastik düşünürlerin konumunu da belirlemektedir. İlk olarak Aristotelesçi düşüncenin olgular dünyasına alan açan sistematik yapısı ve onun sisteminde fiziksel olanın ve bireysel olanın da incelemeye değer bulunması Skolastik düşünürlerin felsefi sistemlerinin şekillenmesi için önem arz eder. Dolayısıyla söz konusu ontolojik gerekçe Skolastik düşünürlerin aklın sınırları ve mahiyetini incelemeye dair yaptıkları çalışmalarda yol gösterici olmuştur. İkinci olarak Aristoteles'in bilginin kaynağının duyular olmasını ve bireysel olandan hareketle, tüm dengelimsel olarak bilgiye ulaşmanın mümkün olduğunu söylemesi ise epistemolojik gerekçe olarak işaret edilebilir. O halde *birinci dereden töz* olarak ifade ettiği gerçek anlamda varlığın madde ve formdan meydana gelmesi ve söz konusu varlığın bilinebilmesi için rasyonel kadar duyuşal bilginin de önem arz etmesi Aristotelesçi öğretiyi Skolastik düşünce için elzem kılmaktadır. Dolayısıyla hem ontolojik hem de epistemolojik gerekçelerde, Aristoteles'in tekil olana, fiziksel olana yapmış olduğu vurgu onun öğretilerinde tümelin yerinin ve öneminin bireysel nesnelerin de bilimsel bilginin nesneleri olacağı düşüncesine sahip olan Skolastik düşünürlerin Aristoteles öğretisine yönelmesine sebep olmuştur.

Orta Çağ felsefesinin ilk dönemi olan Patristik Felsefe (M.S.2.-8. yüzyıl) düşünürleri, Yeni Platonculuğun ve Plotinos'un (M.S. 205-270) öğretilerinden etkilenmiş ve dolayısıyla tümellerin mahiyetine söz konusu çerçevede

üzerinden yaklaşmışlardır. Platon'un kavramı, formu veya ideaları duysal şeylerden ayrı ve bağımsız şeyler olarak değerlendirmesi, tümlin ya da genel kavramların duysal şeylerden bağımsız ve ayrı olduklarını ontolojik ve epistemolojik olarak sistemleştirmesi Patristik düşüncenin, tüml kavramların neliğine dair genel yaklaşımında söz konusu Platoncu öğretinin izlerini taşımasının sebebidir. Söz konusu yaklaşım tümlerin mahiyeti üzerinden *katı realizm* olarak ifade edilir, tümler zihin tarafından bilinip bilinmemelerinden ve bütün duysal alemde bağımsız olarak ayrı bir ontolojik statüye sahiptir. Öte yandan Skolastik düşüncenin varlık ve bilgi öğretisi Aristotelesçi öğreti üzerinden şekillenmektedir. Aristoteles Platon'un akılla bilinen ve duysal fenomenler ayırımına dayalı olarak kurguladığı varlık görüşünü ve bu görüşle bağı olan bilgi anlayışını kabul etmez (Akba, 2021: 132). Duysal var olanlar ya da tekiler herhangi bir tümele bağı olmaksızın var olurlar hatta Aristotelesçi ontoloji tümlerin var olabilmek için tekil şeylere ihtiyaç duyduklarının altını çizer. Dolayısıyla tümler sorunu kapsamında Skolastik felsefe düşünürlerinin (M.S. 8.-14. yüzyıl) tümlerin tekilerden hareketle meydana gelmiş zihinsel soyutlamalardan ibaret olduğuna dair *ılımlı realizm* geliştirdiği görülmektedir. Kısacası, Orta Çağ düşüncesinde tümler sorununun ele alınışı, sadece metafizik bir mesele olmanın ötesinde, epistemoloji, dil felsefesi ve teoloji alanlarının kesişiminde şekillenmiş; bu bağlamda tümlerin ontolojik statüsüne dair farklı yaklaşımlar, dönemin bilimsel ve dini bilgi anlayışını doğrudan etkilemiştir. Bu çalışmada, "Orta Çağ filozoflarının tümlerin ontolojik ve epistemolojik mahiyetine ilişkin görüşleri, Aristotelesçi realizm çerçevesinde nasıl şekillenmiş ve bu görüşler dönemin felsefi ve teolojik düşüncesine hangi açılarından katkıda bulunmuştur?" sorusu temel alınacaktır.

2. Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine dayalı olarak hazırlanmıştır. Çalışmanın temel niteliği, felsefe tarihine ilişkin bir problemi (tümler sorunu) kavramsal, tarihsel ve karşılaştırmalı analiz yöntemiyle incelemektir. Dolayısıyla araştırma, yorumlayıcı ve çözümleyici bir felsefi inceleme özelliği taşımaktadır. Araştırmada kullanılan veriler, birincil ve ikincil kaynakların taranmasıyla elde edilmiştir. Birincil kaynaklar arasında Aristoteles'in *Kategoriler*, *Yorum Üzerine*, *Metafizik* gibi eserleri ile Orta Çağ filozoflarının konuyla doğrudan ilgili yapıtları yer almaktadır. Ayrıca Platon'un *Devlet* adlı eseri ve Porphyrios'un *Isagoge*'si gibi tümler probleminin kökenine ışık tutan metinlerden yararlanılmıştır. İkincil kaynaklarda ise felsefe tarihi çalışmalarına, şerhlere, çağdaş araştırma ve yorumlara başvurulmuştur.

Veriler, karşılaştırmalı felsefi analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Öncelikle Aristoteles'in tümlere ilişkin realist yaklaşımı sistematik biçimde ortaya konmuş, ardından bu yaklaşımın Orta Çağ düşüncesinde katı realizm (Augustinus, Anselmus) ve nominalizm (Roscellinus, William of Ockham) ile ilişkisi analiz edilmiştir. Bu karşılaştırmalı yaklaşım sayesinde Aristotelesçi realizmin Orta Çağ felsefesindeki konumu ve katkısı ortaya çıkarılmıştır. Çalışma boyunca kavramsal açıklık sağlamak amacıyla Aristotelesçi terminoloji (töz, madde-form, tüml, tekil vb.) temel alınmış; Orta Çağ düşünürlerinin yaklaşımları bu çerçevede yorumlanmıştır.

3. Tümler Sorununa Dair Aristotelesçi Bazı Tanımlamalar

Orta Çağ felsefesinin problemleri dini düşünceden ayrı olarak ele alınamaz.¹ Söz konusu batı Orta Çağ düşüncesi olduğunda bu düşünce Hristiyan öğretisi üzerinden değerlendirilir, doğu Orta Çağ düşüncesi olarak tanımlanan felsefe ise İslam felsefesi olarak isimlendirilir (Çüçen ve Erkızan, 2019: 267). Bu bütünleşik durum haliyle bütün felsefi problemlerin dini öğretisi çerçevesinde ele alındığı anlamına gelir ve şüphesiz aynı durum tümler problemi için de geçerlidir. Tümler sorunu çerçevesinde ele alınan her görüş ve tüml tanımı; Tanrı kavramı, Tanrı düşüncesi, Tanrısal olanın fiziksel dünya ile olan ilişkisi ve akılsal yetinin sınırları üzerinden değerlendirilir. Örneğin ilk tanımlama Platoncu etki üzerinden ele alınan, tüml Tanrısal düşüncenin bir ürünü olarak değerlendirilen ve onun insan aklından ayrı ve bağımsız olduğunu iddia eden *realist* tanımlamadır. İkinci olarak ele alınacak olan tüml tanımı ise Aristotelesçi tanımlamadır. Bu tanımlamaya göre tüml Tanrı'nın zihinsel ürünü, nesnesi, nesnel gerçekliği olması bakımından fiziksel dünyada karşılığı bulunan bir olgudur. Bu bağlamda tüml, fiziksel dünyanın tecrübesi ile ve ancak o tecrübenin soyutlanmasıyla elde edilebilir. Söz

¹ Orta Çağ felsefesi, genel olarak Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü (MS 476) ile başlayan ve Rönesans'ın yükselişi (yaklaşık 14. yüzyıl sonları - 15. yüzyıl başları) ile sona eren yaklaşık 1000 yıllık bir dönemi kapsar. Bu felsefi dönem, Antik felsefe ile Modern felsefe arasında bir köprü oluşturur (Copleston, 2001) .

konusu iki tümel tanımlaması; tümelin Tanrısal bilginin ürünleri olmaları bakımından değerlendirilmeleri temelinde, Platoncu ve Aristotelesçi öğretilerden hareketle Orta Çağ düşüncesinde ortaya çıkan tanımlamalardır. Bu gelişimi tarihsel olarak incelemeyen önce tümeller sorununa dair terminolojik arka planı vermek faydalı olacaktır. Çünkü tümel kavramını tanımlamak *tekil* kavramının ve her iki kavram arasındaki bağın ifade edilmesini gerektirir.

Tümel (*katholou*), tek tek nesnelerin bir araya gelmeleriyle oluşan sınıf, grup, tür veya cinslere verilen isimdir, tümellik (*universality*) ise birçok bireysel şeye yüklenebilir olan ve kendisi sayesinde bu bireysel şeylerin bir sınıf içinde toplandığı sıfattır (Francis, 2004: 185). Tekil herhangi bir şeyin; birliği, biricikliği, bireyselliği ve tekliğini tanımladığı yerde, tümel o şeylerin belli bakımlardan aynılığı, ortaklığı veya benzerliği anlamına gelmektedir. Kısacası tümel kavramlar bireysel şeylerin ortaklıklarına verilen isimdir. İnsan, hayvan, vazo, at, meşe ağacı, kırmızı gibi kavramlar tümel kavramlara örnek olarak verilebilir. Tümel, iki ya da daha fazla şeyin birbirlerine bir bakımdan ya da birçok bakımdan benzer oldukları durumlardır. O halde bu ortaklık üzerinden tümeller problemi ontolojik ve epistemolojik başlıklar üzerinden şöyle özetlenebilir: Ontolojik sorgulama; tümel kavramların ontolojik bir varlığı, nesnel bir gerçekliğinden söz edilebilir mi, eğer söz edilebilirse bu var olma nasıl açıklanabilir ya da bu var olma ne tür bir var olma olarak değerlendirilir? Ardından, epistemolojik sorgulama ise tümellerin ve tekilerin iki ayrı var olma tarzı olduğundan söz edersek, *hakiki anlamda bilgi* hangisine karşılık gelir? Eğer bu bilgi zihinsel soyutlama ile elde edilen tümelin bilgisi ise, tekil olan şeylerin bilgisine erişmek mümkün müdür? Örneğin Sokrates tekil bir varlıktır, insan kavramı ise tümel bir kavramdır. O halde insan kavramı Sokrates'ten ayrı ve bağımsız bir ontolojik yapıya sahip midir? Eğer değil ise Sokrates nedir sorusuna cevap olarak, insan yanıtına soyutlama yapmaksızın nasıl ulaşabiliriz, genel ve evrensel bilgidenden-tanımdan nasıl söz edebiliriz?

Aristoteles, her iki sorgulamayı çözümlmek için *Kategoriler* ve *Yorum Üzerine* adlı eserlerinde irdelemelerde bulunur. *Yorum Üzerine* adlı yapıtında verdiği tekil ve tümel tanımlaması şöyledir: "Tümel diye tanımladığım şey, doğası gereği birden fazla şeye yüklenebilen şeydir. Tekil ise böyle tanımlanmayandır. Örneğin insan tümeldir, Kallias ise tekil." (Aristoteles, 1991b: 17a37). Aynı şekilde Aristoteles var olanı "neler vardır?" sorusu üzerinden tartıştığı *Kategoriler* adlı yapıtında da tekil ve tümel ayrımında bulunur. Söz konusu ayrım, genel anlamda Aristoteles'in varlık öğretisi açısından önem arz etmektedir. Aristoteles bu öğretisini *varlığın birden fazla anlama geldiğini* vurguladığı önermesi üzerinden kurar (Aristoteles, 1996:1028a10). *Kategoriler*'de varlık ikili bir sınıflandırma üzerinden verilir. İlk sınıflandırma varlığın özsel ve ilineksel olduğuna dairdir, ikinci sınıflandırma ise varlığın tekil ve tümel olarak var olması üzerinden verilir. Bu ikili sınıflamanın karşılıklı birleşimi varlığın dört farklı *kategori* altında değerlendirileceğini gösterir; (1) özsel-tekil varlık, (2) özsel-tümel varlık, (3) ilineksel- tekil varlık ve (4) ilineksel-tümel varlık (Aristoteles, 1991a: 1b25-2a4).

Tümeller sorununun terminolojik temelleri ve Aristotelesçi kökleri incelenirken not edilmesi gereken önemli bir nokta vardır. Aristoteles *Kategoriler* boyunca açıktan tümeller sorununu tartışmaz ve hatta tümel ve tekil kavramlarını kullanmaz. Ancak vermiş olduğu tanımlamalar ve ikili ontolojik bağıntı *Yorum Üzerine* adlı çalışmasındaki ifadelerle uyumaktadır (Mutlu, 2016: 20). Aristoteles bireysel olan varlığı ya da şeyi *şu diye gösterilen* olarak tanımlarken, bireysel olmayan ve genel olan şeyleri, tümelleri *birden fazla şey hakkında söylenen* ifadeleri üzerinden tanımlar.² Örneğin Sokrates tekil olan varlık olarak şu diye gösterilen, bir başka şeye hem ontolojik anlamda (özel ya da ilineksel) hem de tanım gereği (epistemolojik anlamda) yüklenemeyen (*not predicate*) varlıktır. Sokrates Ahmet'tir denemez, oysa insan ve hayvan (tür ve cins) birden fazla şeye yüklenebilir (*predicate*) ya da Aristoteles'in *Kategoriler*'de kullandığı anlamda birden fazla şey hakkında söylenebilir. Yani Aristoteles tümeli doğası gereği birden fazla şeye yüklenen şey olarak tanımlar. İnsanın tümel olarak tanımlandığı söz konusu örnekte; Sokrates, Ahmet, Deniz ya da Alya tekil ya da bireysel olarak tanımlanır. İnsan birden fazla bireysel olan hakkında söylenen şey olduğundan dolayı genel, evrensel ya da tümel kavram olarak ifade edilir (Mutlu, 2016: 25).

Kısacası tekil; bireysel olan, şu diye gösterilen olarak tanımlanırken tümel, tür ve cins olması bakımından bireysel şeylerin altında toplandığı ve onların ortaklığı olarak ifade edilen şeylere verilen isimdir. İnsan türü

² "Zamanla tümel şey anlayışı yerini tümel kavram ya da genel kavram anlayışına bırakmıştır. Dolayısıyla tümeller sorunu genel düşünceler, genel kavramlar deyişle modern felsefenin gündemine yeniden girmiştir" (Porphyrios, 2022: 23).

altında pek çok farklı bireysel ve tekil insan olduğu gibi, vazo cinsi ya da tanımı altında da birden fazla bireysel vazo vardır. Bu örneklerde Sokrates ve şu vazo Aristotelesçi varlık sınıflamasında (1) özsel-tekil varlık başlığına karşılık gelirken, insan ve vazo (2) özsel-tümel varlık başlığına karşılık gelmektedir. Söz konusu tanımlamalar tümelin tür ve cins anlamlarına gelen tanımlamalardır. İnsan iki ayaklı yürüyen hayvan olarak tanımlanır ve bu tanımlama her bir insanın doğasında bulunan ortaklıktan dolayı genel bir tanım olarak ifade edilir (Tweedale, 2022: 54). Ancak tümel daha önce de vurguladığımız gibi bireysel şeyler arasındaki diğer nitelikleri ya da özellikleri de karşılar. Aristoteles tözü ya da özsel olanı; *ne bir şey hakkında söylenebilen* (birden fazla şeye yüklenmediği için tekil olan), *ne de bir şey içinde bulunan* olarak tanımlar (Aristoteles, 1991a: 2a13). *Bir şey içinde olma* Aristoteles tarafından nitelikler ve özellikleri tanımlamak için kullanılır ve söz ettiğimiz gibi tümel nitelikler de vardır. Kırmızı, uzun, yamuk gibi ifadeler ya da nitelikler tümel özellikler olarak örneklenebilir ve onlar dolayısıyla birden fazla tekil şeye yüklenebilirler. Bu özellikler veya nitelikler bireysel şeylerin özsel olmayan ortaklığına, tümel sıfatlarına karşılık gelirler. Örneğin yeşil bir masa ve yeşil bir elma özleri gereği aynı olmayan niteliği-yeşil olmayı- paylaşırlar.

Özetle, Aristotelesçi terminolojide tümel, *özsel veya özsel olmayan ortaklık*, özellik olarak tanımlanmaktadır. Herhangi bir tekil varlığın (Sokrates ya da şu elma) diğer başka tekil varlıklarla (Ahmet ya da şu vazo) paylaştığı belli bazı özellikler ya da ortaklıklar tümel olarak tanımlanır. Sokrates, Ahmet ile insan olma özelliğini, insan kavramının özsel anlamda tümel olması üzerinden; şu elma ile öteki elma yeşil olma özelliğini, yeşil kavramının ilineksel anlamda tümel olması bakımından paylaşmaktadır. Sınıf, kategori ve aynı bireyleri altında toplayan anlamında tümelin mahiyeti terminolojik olarak irdelendikten sonra tümler sorununun Orta Çağ düşüncesinin kritik bir meselesi olmasının ardındaki tarihsel zemini incelemek elzemdir.

4. Tümler Sorununun Tarihsel Kökeni Üzerine

Tümler sorunu Orta Çağ düşüncesinin temel problemlerinden birisi olarak değerlendirilse bile problemin kökleri Platon ve Aristoteles'in öğretilerine kadar götürülebilir. Orta Çağ felsefesi için problemin temelleri Porphyrios'un (233-309) *Isagoge* adlı eseridir. Şüphesiz bunun en önemli sebebi Porphyrios'un meseleyi ilk kez kapsamlı ve sistematik bir şekilde ele almış olmasıdır. Düşünür, Aristoteles'in *Kategoriler*'de ele aldığı ve tanımladığı kavramları sistemli olarak analiz etmiş ve metafiziksel olarak da önem arz eden kavramlara sistemli tanımlamalar sunmuştur. Bu temel köklerini Aristotelesçi öğretiden de tartışılacak tür ve cinsin özsel olup olmadığı sorusu ile atılmıştır. Öte yandan küçük sayılabilecek bu çalışma cins, tür, ayırım ve ilineksel kavramlarının tanımını ve birbirlerinden olan farklarını vermesi bakımından tümler sorunu için sözlük işlevi görmektedir. Söz konusu kavramların analizi Porphyrios tarafından üç soru ile yapılır; türler ve/veya cinsler tözsel gerçeklikler midir, onlar cisimli ya da cisimsiz midir? İlk iki sorunun da özetini ifade eden genel bir soru olarak; tümler şey midir yoksa şey değil midir? (Porphyrios, 2022: 23). Bütün ortaklıkların ya da niteliklerin de zihinsel soyutlamalar olduğu göz önüne alındığında onların töz olarak tanımlanmaları mümkün mü? Töz ya da daha önce Aristoteles'in *Kategoriler* yapıtında ele aldığı üzere özsel olan şeyler; kendinde olan, var olmak için hiçbir şeye ihtiyaç duymayan, bilgi-zaman ve tanım bakımından önce gelen şeyler olarak tanımlanır. O halde temel soru Orta Çağ düşünürlerinin de yanıt aradığı haliyle yeniden formüle edilebilir. Tümler töz olabilir mi sorusu, tümel ifadeler, kavramlar ya da şeyler nesnel, bağımsız gerçekliğe sahip olabilir mi sorusuna dönüşmüştür. Bu dönüşümün kökleri Platoncu katı realizme ya da onun idealar teorisine ve Aristotelesçi form öğretisine ya da onun ılımlı realizmine kadar götürülebilir.

Platon'un bilgi ve varlık öğretisini aynı sistem üzerinden ifade ettiği; duyusal dünya (fiziksel dünya) ve idealar dünyası (anlaşılr-bilinir dünya) ayırımı, tümler probleminin temeline karşılık gelir. Çünkü söz konusu ayırım fiziksel dünyanın olgusal şeylerden, fiziksel cisimlerden yani sadece duyular ile algılanan tekilerden meydana geldiğini ifade eder. Bunun aksine gerçek anlamda varlık ve gerçek bilgi Platon'un idealar teorisi ile temellendirilir (Platon,1999: 476d). İdealar fiziksel dünyayı aşan, kendinde olan, özsel birliklerdir. Onların bilgisine ancak akıl aracılığıyla ve soyutlama ile erişilebilir. Duyulur dünyanın nesneleri duyular ile algılanan, geçici, özsel olmayan tekil şeylerdir ve onlar Platon'a göre ancak idealardan pay alarak (*metheksis*) var olabilir.³ Platon'un ontoloji ve epistemolojiye ilişkin geliştirdiği ayırım, felsefe tarihinin en köklü teorik çerçevelerinden birini oluşturmasına rağmen, bu çerçeveden hareketle tümler problemine doğrudan ve kesin bir çözüm üretmek kolay görünmemektedir. Zira Platon'a göre tikeller, varlık bakımından tümlerden ya da

³*Metheksis*: Bu kavram Platon'un tümler-idealar ile tikeller arasındaki ilişkiyi betimlemek için kullandığı terimdir. (Francis, 2004: 220.)

idealar düzleminden pay almak suretiyle var olurlar; buna karşılık, bilgisel olarak bu idealar yalnızca ruhun önceden görmüş olduğu hakikatleri hatırlaması (*anamnesis*) yoluyla kavranabilir. Bu ikili yapı —ontolojik türemeyle epistemolojik hatırlama arasındaki mesafe—, Platoncu Formlar Kuramı’nda tümellerin mahiyetine ilişkin belirgin ve tutarlı bir tanımlamanın yapılmasını güçleştirmektedir. Söz konusu hatırlama teorisine göre tümeller tekillerin benzer yönlerinin hatırlanması ile bilinebilirler. Ancak açıktır ki Platon’a göre formlar ne çok sayıda duyulabilir şeyden ortaya çıkar, var olurlar ne de onlar salt insan zihnindeki düşüncelerdir (Helming, 2012: 52). Ancak varlığın özü olarak tanımladığı ideaların ayrı ve bağımsız bir varlık alanına sahip olmaları, onların zihinden, fiziksel dünyadan ayrı ve bağımsız olarak da var olduğunu ifade etmesi tümeller probleminin realizm kanadının temelini temsil eder. Bununla birlikte Orta Çağ düşüncesinin özünde hakiki anlamda varlık ve bilgiye ulaşma gayesinin olduğu ve bu gayeye ulaşma yollarının arandığı göz önünde bulunduğunda idealar teorisinin bu amaç için kavramsal ve sistemsal anlamda bir zemin oluşturduğu açıktır.

Aristoteles’in tümeller üzerinden verdiği tanımlamalardan ve onun Platon’unkinden farklı bir realist öğretiyi sahip olduğundan söz ettik. Bu bakımdan kısaca ve spesifik olarak onun, Orta Çağ düşüncesinde tümeller sorununu nasıl yönlendirdiğine değinmek önem arz eder. Aristoteles Platon’dan farklı olarak özsel olanı yani tözü fizik dünyada arar. *Kategoriler*’de *birincil dereceden tözler* “şu diye gösterilen” olarak tanımlanır. Bununla birlikte *Metafizik* yapıtında fizik dünyada bulunan bireysel cisimlerin madde ve formun birleşiminden meydana geldiğini, maddenin maddi ve değişen neden; formun ise değişmeden kalan, tanımı ve bilgiyi mümkün kılan kısım olduğunu ifade eder. Platon’un öğretilerinde olduğu gibi değişen ve değişmeyen şeyleri iki ayrı varlık öğretisi ile vermek yerine, tek ve bireysel bir nesnenin değişen ve değişmeden kalan kısımları olduğundan söz eder.

Örneğin, bakır bir vazonun maddesi değişen ve dönüşen bakıra, formu ise onun cinsi-türü-sınıfı olarak tanımlanan vazoya karşılık gelir. Aynı şekilde Sokrates’in bedeni maddeye, formu ise onun evrensel ve genel-geçer, tümel tanımına, insana karşılık gelir. Tümeller probleminin kökeni olması bakımından Aristoteles’in varlık öğretisinde verilenler şöyle özetlenebilir; tümeller vardır, ancak onların ait olduğu bir başka varlık alanı yoktur. Onlar fiziksel dünyada, tekil nesnelere içkin olarak vardır. Cins, tür ya da form tümel olana karşılık gelir ve tümel olan tekil olanı aşan, önceleyen bir tanıma sahip değildir. Bu bağlamlarda özetle; tümele, zihinden veya fiziksel dünyadan ayrı ve bağımsız bir anlam veren Platoncu öğreti katı realizm olarak tanımlanır. Buna karşın tümelin varlığını kabul edip onun fiziksel duyulur dünyadan ayrı ve bağımsız olduğu öğretisini reddeden yaklaşım Aristotelesçi ılımlı realizm olarak adlandırılır.

5. Orta Çağ’da Tümeller Sorunu

Orta Çağ felsefesinin ilk dönemi, sözünü ettiğimiz üzere Platoncu izler taşır. Bu dönem tarihçiler tarafından *Patristik* felsefe olarak adlandırılır ve M.S. 2. ve 8. yüzyılda yaşayan ve Hristiyan öğretinin temellerini kurmada çalışan bilginlerin felsefesidir (Gökberk, 2019: 160). Skolastik felsefe ise 8. ve 14. Yüzyıllar arasında kalan Orta Çağ felsefesinin ikinci dönemine verilen isimdir ve bu dönem erken, yüksek ve geç Skolastik dönemler olmak üzere sınıflandırılır.⁴ Bu dönemin Patristik felsefeden ayrı bir dönem olmasının en önemli sebeplerinden birisi Aristotelesçi öğretilerden izler taşımasıdır (Gökberk, 2019: 177). Platoncu öğretilerden Aristotelesçi yaklaşıma geçiş elbette ani bir dönüşümü temsil etmez, söz konusu değişimin birkaç önemli sebebi vardır. Bunlardan ilki Müslüman filozoflar tarafından başlatılan çeviri faaliyetlerinin etkisiyle, Antik Yunan filozoflarının temel eserlerinin analiz edilmesidir. Aristotelesçi öğreti ile onun eserlerinin çevrilmesi aracılığıyla tanışan batı Orta Çağ filozofları, aynı evren içerisinde var olan farklı oluş biçimlerinin de ele alınmasının önemini fark etmişlerdir. İkinci olarak Orta Çağ düşünürlerinin temel problemi olan akıl ve iman arasındaki ilişkinin incelenmesi ve inancın aklı aştığına dair kabul edilen genel görüş yerini aklı ve aklın ilkelerini de incelemenin kıymetli olduğu kabulüne bırakmıştır. Bu iki temel sebepten hareketle Orta Çağ felsefesinde Tanrı’nın varlığı ve buyruklarının incelenmesine ek olarak bireysel olanın da felsefenin bir inceleme alanı olması gerektiğine dair görüş birliği oluşmaya başlamıştır. Özellikle 12. yüzyılda belirginleşen

⁴ Orta Çağ felsefesinin iki ayrı tarihsel sınıfa ayrılmasının temel nedeni hem filozof profiline değişmesi hem de kültürel anlamda iklimin farklılık göstermesi sebebiyledir. İlk dönemin (M.S. 2. Ve 8. Yüzyıl arası) Patristik felsefe olarak adlandırılmasında düşünürlerin kilise babalarından *-pater-* oluşmasıdır. Skolastik kelimesinin kökeni ise Latince *schola* yani okul kelimesine götürülür. 8. Yüzyıldan itibaren üniversitelerin açılmaya başlaması ve felsefe yapan kişilerin hem din adamları hem de üniversitede görev alan kişiler, akademisyenler tarafından yapılması dönemin böyle isimlendirilme sebebiidir.

bu yeni eğilim, Tanrısal buyruk ve form olarak kabul edilmiş tümlerin ve fiziksel olan cisimlerin arasındaki ontolojik bağı incelemenin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Tümler ve tekiler arasındaki ayrımın ne olduğunun belirlenmesi ve iki varlık sınıfı arasındaki ontolojik bağı tespiti açısından tümlerin nesnel bir gerçekliği olup olmadığı sorunsalı ontolojinin en kritik meselelerinden birisidir (Uslu, 2024: 287). Bu ayrım temelde iki görüş üzerinden tartışılmaktadır; realizm ve nominalizm. Realizm tümlerin var olduğunu kabul ederken, nominalizme göre tümler yalnızca tekil şeyleri sınıflandırmak ve kategorilere ayırmak amacıyla oluşturulmuş sesten veya kelimelerden ibarettirler ve onların ontolojik ya da nesnel bir karşılığından söz edilemez. Her iki ekolünde farklı alt sınıflara ayrıldığı ve bu alt sınıfların tümel ve tekiler arasında ontolojik ilişkiye göre farklılık gösterdiği söylenebilir. Tümlerin mahiyetine dair yapılan bu sorgulama ve peşine düşülen *zihnimizdeki soyut kavramlar ve fiziksel dünyadaki somut varlıklar arasında ontolojik ya da epistemolojik bir bağ var mıdır?* sorusu hem Skolastik felsefenin altın çağının yaşanmasına hem de Orta Çağ düşüncesinin en önemli üç ekolünün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Realizm ve nominalizme ek olarak üçüncü ekol ılımlı realizm ya da Aristotelesçi realizmdir. Her iki realist öğretinin de tarihsel kökenlerinin Antik Yunan düşüncesine kadar uzandığı tartışıldı. Katı realizme göre tümler vardır ve onlar ontolojik olarak tekil olan öğelerden ayrı ve bağımsız bir yapıya sahiptir. Bizler onları bilelim ya da bilmeyelim zihnimizden bağımsız bir şekilde tümler vardır. Nominalizme göre ise tümler yoktur, var olan şeyler yalnızca tekil varlıklardır, dolayısıyla tümel kavramlar sadece seslerden (*nomina*) ibarettir. Tümlerin mahiyeti, tekil varlıkların benzerliklerinden hareketle bizlerin verdiği isimlerdir. Son olarak ise ılımlı realizm, ya da Aristotelesçi realizm hem tümlerin hem de tekilerin varlığını kabul eden öğretidir. Bu öğretiye göre hem tekiler hem de tümler ontolojik ve epistemolojik olarak birbirlerine bağlıdır. Tümler tekileri aşan ya da onları önceleyen bir varoluşa sahip değildirler. Onların bilgisine ancak ve ancak tekil varlıkları soyutlayarak ulaşabiliriz.

Realizm bütün var olanların tekil ve tümel olarak sınıflandırılacağını kabul eder. Tekil var olanlar; somut-maddi şeylerdir, tümler ise tekil örneklerin ortaklığı olan tür, cins ya da niteliklerdir. Bu iki var olma türü arasındaki en bariz farklılık özsel ya da ilineksel her bir tikel varlık belli bir şey, birden fazla şeye yüklenemeyen varlıklardır. Öte yandan ise tümel var olma birden fazla şeye yüklenebilen özellikler olarak tanımlanırlar. Michael Loux'a göre tümler, tekil örneklemelerin tanımına ya da özüne karşılık gelen türler-cinsler ve yine aynı şekilde tekilerin niteliklerine karşılık gelen nitelikler olmak üzere iki türdür (Loux, 2006: 20). Aristotelesçi gelenekten günümüze kadar kabul gören söz konusu ayrımın, Orta Çağ düşüncesindeki izlerini ilk olarak katı realizm analizi ile sunmak yerinde olacaktır.

Orta Çağ düşüncesinin en önemli filozoflarından birisi olan *Augustinus* (354-430) var olanlara dair yapmış olduğu sınıflama ile Orta Çağ düşüncesinde tümel-tikel tartışmasını başlatmıştır. Onun söz konusu varlık öğretisi Platoncu idealar öğretisinden izler taşımakta ve Aristotelesçi realizme eleştiriler içermektedir. Dolayısıyla Orta Çağ felsefesinin tümlere dair göstereceği tavrın hem ilk örneğini vermiş hem de uzun süre değişmez ve sarsılmaz temsilini göstermiştir. Onun varlık sınıflandırması gereğince Tanrı, bütün var olanları kendi zihnindeki formlar aracılığıyla önceden tahayyül etmektedir. Bu bakımdan bütün var olanlar (tekil, duysal, fiziksel ve diğer formlar) Tanrı'nın yaratımıyla vardır (Güzel, 2002: 144). Tanrısal yaratım sonucu varlık, Augustinus tarafından şöyle sınıflanmaktadır: Duyulara verilen varlıklar (maddesel varlıklar) ve akla karşılık gelen varlıklar (ruhsal varlıklar). Bu iki varlık sınıfını aşan, değişmeden kalan ve sonsuz anlamda var olana karşılık gelen şey ise Tanrı'nın bizzat kendisidir. Dolayısıyla tek tek şeyler, maddesel-duysal varlıklar var olmadan önce Tanrı'da, Tanrı'nın zihninde bulunur. Bu varlık sınıflandırmasına paralel olan ve bu sınıflandırmanın ortaya çıkardığı gerçeklik, Augustinus'un katı realist düşüncesini Platoncu öğretiden hareketle tümler sorunun merkezi haline getirmesidir (Gökberk, 2019: 172).

Augustinus sonrasında katı realizmin Orta Çağ felsefesindeki temsilcisi *Anselmus*'tur (1033-1109). Tıpkı Augustinus gibi o da öğretisini bilgi ve varlık hiyerarşisi üzerinde kurgular. Ona göre bilginin ilk hali duyulur aracılığıyla elde edilir ancak duyular bizlere hakiki anlamda varlığa dair bilgiyi vermezler, onlar yanıltıcıdır. Çünkü duyuların yegâne görevi bilgiyi olduğu gibi aktarmaktır. Onu süzgeçten geçiren, soyutlayan ve daha düzenli bir hale getiren bilgi türü akıl bilgisidir. Akıl bilgiyi yorumlama ve onu duyu bilgisinin verdiği yanlışlardan ayırma yetisine sahiptir. Fakat inanç ancak aklın ve duyunun veremediği bilgiyi, hakiki anlamda bilgiyi sağlayabilir. Tümler, Anselmus'un sisteminde, bilgi yetilerinin nesnelerini sıraladığı anda karşımıza çıkmaktadır. Duyu bilgisinin nesnesi tekil nesnelerdir, akıl fiziksel cisimlerin ortaklığını tümel olanın bilgisini

verebilen yeti olarak tanımlanır. Bununla birlikte duyuşal cisimler ve akılsal bilginin nesnesi olan tümeller var olmayı onları aşan başka bir varlığa, Tanrıya borçludurlar.

Tanrı'nın var olması diğer şeylerin var olma sebebidir. Tanrı kavramının zihnimizde olması Tanrı'nın var olduğunun da kanıtıdır. Örneğin zihninde bir manzara resmi olsaydı onu duyuşal olana dönüştürmek ve cisimsel bir varoluş ortaya çıkarmak mümkündür, dolayısıyla tablo hem zihinde bir soyutlama olarak hem de duyuşal bir cisim olarak var olabilir. Peki, bir manzara resminin sağladığı var olma gücünü Tanrı nasıl sağlayamaz? Zihninde bir Tanrı kavramı ya da idesi varsa eğer **ontolojik olarak** da Tanrı olmak zorundadır, sonuçta basit bir cisim bile zihnindeki temasından *cisimsel* oluşuna geçiş yapabilir (Jones,2006: 317). Tanrı'nın zihindeki varlığının onun ontik varlığını zorunlu kıldığı anlayış *Ontolojik Tanrı Kanıtlaması* olarak tanımlanır. Dolayısıyla Anselmus'un tümellerin varlığına nasıl bir statü vereceği de böylelikle ön görülebilir. Nihayetinde düşündüğümüz ya da zihnimizde var olan her şey ontolojik bir nesnellığe ya da mahiyete sahiptir. Üstelik bu var olma, cisimsel olana bağlılığı gerektirmez. Dolayısıyla tümeller var olmak için herhangi başka bir şeye (zihne ya da cisme) ihtiyaç duymaz. Anselmus, Platoncu temelden yükselen Augustinusçu varlık öğretisi ile tümellerin mahiyetini realist bir sistem üzerinden analiz eder. Ancak söz konusu iddiaya itiraz gecikmez. *Roscellinus* (1050-1125) nominalist öğretinin ilk temsilini erken skolastik dönemde verir. Ona göre düşündüğümüz her şey var olmak zorunda değildir. Bazen bazı sesler ya da kavramlar sadece ses ya da kavram olmaktan ibarettir. Nominalist öğretinin temel iddiası olan bu görüş sistemli bir yolla *Ockhamlı William* (1287-1347) tarafından geç Skolastik dönemde verilecektir.

Ockhamlı William hem Orta Çağ felsefesindeki varlık kavrayışının değişmesi anlamında bir dönüm noktası olmuştur hem de nominalizmin sistematik olarak ifade edilmesi sayesinde modern felsefenin temellerini atmıştır. Bu yaklaşım gereğince; tümellerin zihin dışında var olması mümkün değildir ve onların zihinde bir karşılığı olduğu kabul edilse bile bu karşılık sadece dilsel anlamda mümkündür. Gerçek anlamda var olan ya da zihin dışında, bağımsız bir oluşa sahip olan tek varlık türü madde ve formdan oluşan şu diye gösterilen tekil ve bireysel varlıklardır. O halde kısacası, eğer var olan tekil ve tümel olmak üzere ikiye ayrılırsa ya da soyut kavram ve tekil var olanlar arasında varoluşsal bir farktan söz edilirse bu farklılık tümel olanın zihinden ve tekil olandan bağımsızlığı üzerinden verilemez. Tümel dilde var olma dışında (rastgele konulmuş isimlerden başka) bir oluşa sahip değildir. William'a göre tekil, somut ya da dış dünyada var olanlar zihinde ya da düşünce dünyasında var değildir. Yani doğası gereği somut olan bir varlık zihinsel bir oluş olarak değerlendirilemez, onlar zihne indirgenebilir. Onları temsil eden terimler zihinde ya da dilde yer alırlar. Bu durum bu temsillerin dış dünyada ya da başka bir var olma alanında oluşa sahip olduğu anlamına gelmez, onlar dilsel ifadelerden ibarettir (Güzel, 2008: 233).

6. Aristotelesçi Realizm Perspektifinden Tümeller Sorununun Değerlendirilmesi

Tümelin zihinsel bir varoluşa sahip olduğunu fakat onların zihin dışında bir varoluşa sahip olmadığını iddia eden görüş ılımlı realizm veya Aristotelesçi realizm olarak adlandırılır. Bu yaklaşım hem tümellerin duyuşal nesnelerden ayrı ve bağımsız bir biçimde var olduğunu öne süren Platoncu katı realizme hem de tümellerin ağızdan çıkan sıradan sesler olduklarını ve bundan başka bir anlamı olmadığını iddia eden nominalizme karşı çıkar. Bu görüş Aristotelesçi ontolojinin de irdelediği üzere kısaca; gerçek anlamda var olan şeylerin bireysel varlıklar, tekiler olduğunu, tümellerin ise hem deneyim hem de dilin temel bir yönü olmaları bakımından tekil şeylerin zihinsel tanımlamalarına karşılık geldiğini iddia eder. Tekillerin verdiği duyu deneyimi sonrasında, bireysel şeylerin ortaklığının zihin tarafından soyutlanması tümelleri ortaya çıkarmaktadır. Yani kısacası tümellerin var olması onların duyu deneylerine karşılık gelen tekillerin deneyimlenmesinden sonra mümkündür, tümellerin bilgisine ise sadece söz konusu deneyim süreci sonrasında onların zihinde soyutlaşmasıyla mümkün olacaktır.

Aristoteles ontolojisinin, özellikle *Kategoriler* üzerinden, temel ilkeleri ve kavramları önceki bölümlerde analiz edildi. Tümeller problemi kapsamında Aristoteles öğretisi katı realizm ve nominalizm arasında bir yerde konumlanmaktadır. Çünkü onun öğretisi tümellerin var olduğunu kabul eder ve hatta onları *ikinci dereceden tözler* olarak tanımlar. Ancak onun realizmini ılımlı olarak isimlendirmemizin geçerli bir gerekçesi vardır: Tümeller tekil var olanlardan ayrı, bağımsız ve onları aşan şeyler değildirler. Örneğin Sokrates insan türünün tekil bir örneğine karşılık gelmektedir, dolayısıyla hem tanım ve bilginin karşılığı olarak tümel şeyler, hem de ontolojik temele karşılık gelen duyuşal varlıklardan söz edilebilir. Tümellerin varlığını kabul etmek Aristoteles'i realist bir pozisyona dahil etmektedir. Ancak ona göre tekil bir şey, örneğin Sokrates ve tümel bir

tür onun ait olduğu tekil örneklemiden ayrı ve bağımsız değildir ona içkindir. Bu sebeple Aristotelesçi realizm, *immanent* ya da içkin realizm olarak tanımlanır ve tam da bu sebeple Aristoteles'in yaklaşımı realist ve nominalist öğretinin bağlantı noktası ya da orta yoludur.

Skolastik felsefenin Aristotelesçi öğretiyi birçok sebepten dolayı sahiplendikleri ve onun mantığı dışında kalan çalışmalarını da çeviri faaliyetleri aracılığıyla öğrendikleri belirtilmişti. Bu bakımdan tümler sorununa Aristotelesçi yöntem ile yaklaşan iki önemli düşünür bu tavrın önemli örnekleridir: *Petrus Abelardus* (1079-1142) ve *Thomas Aquinas* (1225-1274).

Abelardus da kendi çağdaşı olan bütün düşünürler gibi tümler problemini mesele haline getirmiş ve Aristotelesçi perspektiften bir bakış açısı ile değerlendirmeye girişmiştir. Ona göre tümler bağımsız varlıklar değildir; fakat salt bir “ad” (*flatus vocis*) da değildir. Tümler, insan zihninde tekil varlıklardan soyutlanan kavramlardır (Abelard, 1970). Düşünür, kavramların cümle içindeki karşılıklarını irdeleyerek tümel ve tekili değerlendirmiştir. Örneğin: Sokrates insandır ve Âdem insandır cümlesindeki ortaklığın, insanın tümel olma ve diğer iki oluşun tekil olma durumu açıktır. Peki, gerçek anlamda Âdem ve Sokrates'i aynı tanımda birleştiren, onlarda ortak olan şey nedir? (Çüçen ve Erkızan, 2019: 335). İlk öneri, Âdem ve Sokrates'in ortaklığı olan insan-olma türünün yalnızca bir tesadüf olduğunu ve insan kavramının bir ses olduğunu iddia eden nominalist öneridir. Abelardus'a göre söz konusu öneri absürttür çünkü her ikisine bu ismin verilmesinin temel sebebi belli bir ortaklık duygusudur. Yan yana duran iki kitabın birisine kitap diğerine kalem demememizin de temel sebebi budur. İki tekil şey arasında onları birbiriyle aynı kılan bir ortaklık ya da benzerlik söz konusudur. Ama öte yandan Âdem'i Sokrates'ten, a kitabını b kitabından ayıran bir özden söz etmemiz gerekir (Sarı, 2003: 238). Bu özsel birliktelik, ontolojik olarak tümel olan şeyin kendisi olamaz. Bunun nedeni, örneğin at türünün tamamen tekil bir at olan Dobbin'de temsil edilmesinin imkânsız ve aynı oranda absürt olmasıdır. Âdem ve Sokrates iki bireysel varlıktır ve birisinin salt insanlık temsili olduğunu söylemek, insanlık kavramının onları önceleyen ve onlara varoluş veren bir ilke olduğunu iddia etmek de aynı şekilde yanlıştır. Dolayısıyla Abelardus hem nominalizmi hem de katı realizmi reddeden bir tavır takınarak tümler sorununu Aristotelesçi perspektiften değerlendirir. İki bireysel şeye verilen ortak tanımlamanın sebebi her iki cisimsel şeyde de ortaklığın ya da söz konusu türün içkin olarak bulunmasıdır.

Thomas Aquinas, Aristotelesçi metafiziği Hristiyan teolojisiyle birleştirmiş ve tümler meselesinde “ılımlı realizm” olarak bilinen yaklaşımı geliştirmiştir. Ona göre tümler üç farklı düzlemde varlık kazanır. Birincisi, Tanrı'nın zihninde (*ante rem*) yer alan kavramlardır. Bu kavramlar yaratılıştan önce Tanrı'nın bilgisinde örnekler olarak bulunur. İkinci tümler: tekil varlıklarda (*in re*) bulunan düzleme karşılık gelir. Gerçek bireylerin özlere olarak tanımlanan bu kavramlar Aristotelesçi immanent realizminde tanımlanan forma veya tümlere de karşılık gelir. Son düzlem tümler ise insanın zihninde (*post rem*) yer alan tümlerdir (Aquinas, 2025: 32). Söz konusu düzlem tekillerden hareketle soyutlama (*abstraktio*) yoluyla kavram haline gelirler. Aquinas, *Summa Theologica*'da aklın duyuşal tecrübelerden hareketle tümel kavramlara ulaştığını ayrıntılı biçimde açıklamıştır. Ayrıca yine söz konusu eserde öz-varlık ayrımı çerçevesinde tümlerin ontolojik temellendirmesini yapmıştır. Bu sistematik yaklaşım, Orta Çağ felsefesinde realizm ile nominalizm arasındaki dengeli çözüm olarak kabul edilir. Aristotelesçi öğreti bireysel olan şeyleri madde form ikilisi ile tanımlar. Madde ve formun bir araya gelmesi bireysel olan şeylerin özünü meydana getirir. Peki, bu özelliği sağlayan şey madde midir yoksa maddeden ayrı ve bağımsız bir nesnel gerçeklik, idea, form ya da tümel midir? Aquinas tümel kavramların varlığına dair yapılabilecek olan söz konusu ontolojik incelemeyi maddeden bağımsız bir tümel varoluşun olmayacağı iddiasıyla sürdürür. Örneğin Aquinas'a göre insanlık tek başına var olabilecek tümel bir varlık veya kavram olamaz. O ancak bir bireyin maddi nedenine içkin olarak, onunla bir arada, onun insan olma durumu ile var olabilir ya da tanımlanabilir (Çüçen ve Erkızan, 2019: 350). Sokrates veya Âdem'i aşan bir insanlık tümeli var değildir, o ancak zihinsel bir soyutlamanın ürünüdür. Peki bu soyutlamanın ürünü olan (tümel) insanlık ile, cisimsel bir tezahürü bulunan (tekil-Sokrates) insanlık arasında nasıl bir bağ vardır? Aquinas, tıpkı Aristoteles'in yaptığı gibi zihinsel olan şeylerin varlığını bireysel olanlara bağlar ve bunu, bir şeyin ancak *imgeleme* ya da *soyutlama* aracılığıyla tümel olabileceğini ve tümelin varoluşunun bu kriterlerde, Aristotelesçi realizmin tanımladığı haliyle var olduğunu ileri sürer. Skolastik düşünürlerin özellikle yüksek Skolastik öğreti de Aristotelesçi ilkeler doğrultusunda tümler sorununa eğilimi böyle ifade edilebilir. Aristoteles realizminin temel ilkeleri doğrultusunda, tümelin mahiyetinin kısa bir analizi önem arz eder.

İlk olarak Aristoteles'e göre gerçek ya da asıl anlamda var olma tümel soyutluklara ya da kavramlara bağlı değildir. Gerçek anlamda varlık Platon'un ideaları gibi tümler değildir çünkü gerçek anlamda var olan şey,

töz idealar gibi tekil varlıklardan ayrı ve bağımsız olamazlar-tanımlanamazlar (Vezina,2007: 101). Oysa Platoncu öğretinin iddiasına göre her bir maddi varlık, bireysel şey; bir idea ya da forma karşılık gelir ve onlar ancak idealardan pay olarak var olurlar. Aristoteles tümellerin tekil örneklerinden ayrı ve bağımsız (*separation*) olduğu düşüncesine karşı çıkar. Çünkü Aristoteles'e göre gerçek varlık, tanımı gereği başka hiçbir şeye bağlı olmadan, kendinde, bağımsız bir şekilde var olmalıdır (Aristoteles, 1996, 991b). Aynı şekilde tümel olanın da doğası gereği birden fazla şeye yüklenmesi (*predicate*) onun zaten töz ya da gerçek anlamda varlık olamayacağını da gösterir. Kısacası Platon'un iddia ettiği gibi tekil varlıklar var olmalarını idealardan pay almalarına borçlu değildirler.

İkinci olarak, Aristoteles *Fizik* adlı çalışmasının ikinci bölümünde irdelediği dört neden (maddi, formel, etkin, ereksel neden) öğretisinde, söz konusu dört nedenin bireysel olan şeyin hareketinden ve değişiminden sorumlu olduğunu söyler (Aristoteles, 1991c: 194b30). Dolayısıyla Aristoteles'e göre Platon'un formları fiziksel bir cismin değişmesinde rol oynayan dört nedenden özellikle ikisini gerçekleştirmede başarısızdırlar. Bunlar etkin ve maddi nedendir (Vezina, 2007: 102). Platon'un öğretisinde yer verdiği pay alma önerisi söz konusu değişim ve hareket problemini çözümlmek için yeterli değildir. Kısacası Aristotelesçi realist perspektif gereğince tekil olan fiziksel cisimlerin hareket ve değişimini sağlayan nedenler Platoncu öğretinin tümel gerçeklikleri tarafından gerçekleştirilemez.

İlimli realizme göre tümeller aşkın varlıklar değildirler onlar tekil ya da duyuşal bütün cisimlere içkindir. Bu sebeple tümellerin bağımsız bir varoluşa sahip olduğu iddia edilemez, onlar tekil olan şeylere bağlıdırlar. Elbette ki Aristotelesçi realizm bazı sorunları da teşkil etmektedir. Örneğin, *hiçbir örneklenemez tümel yoktur* iddiası tartışmaya açıktır. Bu realizme göre bu içkin var olma durumu bütün tümellerin en az birden fazla tekile yüklenmesi gerekir. Eğer dünyada sadece tek bir at olsaydı örneğin Dobbin ve Dobbin'in bazı özellikleri paylaşacağı ikinci bir örneklem olmasaydı (at olmak, beyaz olmak gibi özellikleri paylaşacağı ikinci bir at) bizler yine de at kavramından ve tümelinden söz edebilir miydik? Ya da herhangi bir tekil varlığa yüklenemeyen soyut bir kavramı tümel bir kavram olarak tanımlayabilir miyiz? Realizme göre tümeller yalnızca tekil örneklemeleri ile var olabilirler, oysa Platoncu katı realizm için tümellerin tekil nesnelere ihtiyacı yoktur aksine tekiler varoluşlarını tümellere borçludurlar.

Özetle tümeller probleminde tümel kavramlar nasıl vardılar ve onlara nasıl bir tanımlama yüklenebilir sorusuyla birlikte tümel kavramları nasıl elde ediniz sorusu da önem arz etmektedir. Söz konusu analiz ikili bir tartışma üzerinden ilerler. Bir yandan Platoncu öğreti üzerinden sistemleşen Augustinusçu yaklaşıma göre bizler ideaları ya da tümelleri Tanrısal bilgidен hareketle ediniriz. Tanrısal bilgi duyuşal ve akılsal bilgiyi aşan sezgisel olan bilgidir ve bu bilgi sayesinde akıl ve duyu bilgisi harekete geçer. Dolayısıyla tümeller Tanrısal bilginin ürünleri olarak Tanrı'nın yaratımı ile vardılar. İkinci yaklaşım ise Aristotelesçi yaklaşımdır. Aristotelesçi anlayışa göre bizleri tümellerin bilgisine götüren yol tek tek nesneler ile edindiğimiz duyuşal bilginin bizzat kendisidir. Tek tek nesnelerden edinilen bilgilerin akıl aracılığıyla soyutlanması tümel olan şeyin bilgisine götürmektedir (Gökberk, 2019: 185).

7. Sonuç

Orta Çağ felsefesinin en önemli meselelerinden birisi olan tümeller sorunu üç ayrı ekol aracılığıyla, Skolastik dönem düşünürleri tarafından ele alınmıştır. Bu ekoller sırasıyla katı realizm, nominalizm ve ilimli realizm ya da Aristotelesçi realizmdir. Skolastik felsefenin de üç ayrı dönemden (erken, yüksek ve geç) meydana geldiği göz önüne alındığında, her üç dönemde tümeller sorununun ayrı bir ekolu için ayrı yükselme dönemleri olarak ifade edilebilir. Örneğin tümellerin nesnel bir gerçekliği olduğu, onların tekilerden önce geldiği iddiası erken Skolastik dönemin karakteristik bir özelliğidir. Augustinus ve Anselmus söz konusu dönemin ve iddianın temsilcileri olarak ele alınırlar. Bununla birlikte Skolastik felsefenin yükselişi Aristotelesçi realizm üzerinden tümeller probleminin irdelenmesiyle gerçekleşir. Abelardus ve Aquinolu Thomas'ın temsilinde tümellerin nesnelere içkin olduğu ve onlarla birlikte varoluşa sahip olduğu öğretisi dönemin karakteristikidir. Son olarak Orta Çağ felsefesinin sonu ve Rönesans felsefesinin ilk izlerinin ortaya çıkması, tümeller konusunda, tümellerin tekilerden cisimlerden sonra geldiği, tümellerin yalnızca tekilerin ortaklıklarını veren isimler olduğunu iddia eden Nominalizm ekolu tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu görüş her ne kadar erken Skolastik dönemde Roscellinus tarafından iddia edilse de, Ockhamlı William tarafından sistemleştirilmiştir.

Bu çalışma tümeller sorununu Aristotelesçi realist öğreti doğrultusunda yeniden analiz etmeyi amaç edinmiştir. Aristotelesçi varlık öğretisi, tümeller sorununun Orta Çağ düşüncesindeki ilerleyişini ve gidişatını belirleyen

ekol olması bakımından önem arz eder. Platoncu katı realizmin bireysel cisimlerin nasıl var olduğuna dair getirmiş olduğu kısıtlı yaklaşıma ve nominalist öğretinin tümel kavramları salt sese indirgeyen tutumuna karşı Aristotelesçi realizm, tümeli ve tikel cisimleri bir arada değerlendiren, tekil olanın bilgisinden hareketle tümlerin zihinsel soyutlamalar olarak değerlendirilmesi gerektiğini iddia eden yeni bir yaklaşım sunar. Tümler sorunu çağdaş felsefede de tartışılmaya devam etmektedir.

Kaynaklar

- Abelard, P. (1970). *Dialectica* (D. E. Luscombe, Trans.). Cambridge University Press.
- Aristotle. (1991a). Categories. In J. Barnes (Ed.), *The complete works of Aristotle* (Vol. 1). Princeton University Press.
- Aristotle. (1991b). De Interpretatione. In J. Barnes (Ed.), *The complete works of Aristotle* (Vol. 1). Princeton University Press.
- Aristotle. (1991c). Physics. In J. Barnes (Ed.), *The complete works of Aristotle* (Vol. 1). Princeton University Press.
- Aristoteles. (1996). *Metafizik* (A. Arslan, Çev.). Sosyal Yayınlar.
- Aquinas, T. (2025). *Yasa hakkında inceleme: Summa Theologica* (C. E. Yalçın, E. Partalcı, Y. U. Çil, C. Birdal, & O. V. İşsevenler, Çev.; O. V. İşsevenler, Haz.). Ketebe Yayınları. (Orijinal eser yayımlanma tarihi 1265–1274)
- Cevizci, A. (2017). *Felsefe tarihi: Thales'ten Baudrillard'a*. Say Yayınları.
- Copleston, F. C. (2001). *Medieval philosophy: An introduction*. Dover Publications.
- Çüçen, A. K., & Erkızan, H. N. (2019). *Antik Çağ ve Orta Çağ felsefesi tarihi*. Sentez Yayınları.
- Gökberk, M. (2019). *Felsefe tarihi*. Remzi Kitabevi.
- Güzel, C. (2002). Aurelius Augustinus'un varlık ve bilgi kavramları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), 141–151.
- Güzel, C. (2008). Antikçağ ile Ortaçağ'da varlık felsefesi. *Kaygı*, 11, 223–235.
- Helmig, C. (2012). *Forms and concepts: Concept formation in the Platonic tradition*. De Gruyter.
- Jones, W. T. (2006). *Ortaçağ düşüncesi: Batı felsefesi tarihi, ikinci cilt* (H. Hünler, Çev.). Paradigma Yayıncılık.
- Loux, M. (2006). *Metaphysics: A contemporary introduction* (2nd ed.). Routledge.
- Mutlu, E. Ç. (2016). Kelimeler veya şeyler: Aristoteles'in kategorileri neyi sınıflar? *Dört Öge*, 10, 19–28.
- Platon. (1999). *Devlet* (S. Eyüboğlu & M. A. Cimcoz, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Porphyrios. (2022). *Isagoge: Aristoteles'in Kategoriler'ine giriş* (A. Koç, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan felsefesi terimleri sözlüğü* (H. Hünler, Çev.). Paradigma Yayınları.
- Sarı, M. A. (2003). Abelardus'un bilgi ve tümler görüşü. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 20(1), 229–240.
- Uslu, A. K. (2024). Fodor's Asymmetric Dependency Theory. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 23(1), 282–295. <https://doi.org/10.20981/kaygi.1390734>
- Vezina, B. (2007). Universals and particulars: Aristotle's ontological theory and the criticism of the Platonic forms. *Undergraduate Review*, 3, 101–103.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
☒ Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

